

GAB AKADEMİ

Cilt/Vol: 4 Sayı/Num: 1
Haziran / June 2024
ISSN 2792-0194

Fussilet Sûresi 34. ve 49. Âyetler Bağlamında “İyilik ve Hayır” Kavramlarının Anlaşılması

Understanding The Concepts of “Goodness and Hayır” in The Context of
Surat Fussilat Verses 34 and 49

Yüksek Lisans Öğrencisi Elif Yasemin TURAN

Kırıkkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Bölümü

Tefsir Anabilim Dalı

elifturan3297@gmail.com / ORCID: 0000-0001-6506-226X

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 19.04.2024

Accepted / Kabul Tarihi: 07.06.2024

Published / Yayın Tarihi: 30.06.2024

Pub Date Season / Yayın Sezonu: Haziran / June

Volume/ Cilt: 4 Issue/ Sayı: 1 Pages/ Sayfa: 25 - 44

* Bu makale, Prof. Dr. Mevlüt Erten'in danışmanlığında yürütülen “Mukâtil b. Süleymân ve Seyyid Kutub Tefsirleri Üzerinde Karşılaş-
tırmalı Bir İnceleme: Fussilet Sûresi Örneği” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Öz

İslâm düşüncesinin en temel meselelerinden biri iyilik ve kötülüktür. “İyilik” kavramı genelde “hayır” ve “hasene” ile kötülük kavramı ise “şer” ve “seyyie” ile ifade edilmektedir. İyilik ve kötülük konusu ile ilgili olarak ortaya çıkan fikirlerin oluşmasına Fussilet Sûresi’nde yer alan “iyilik” ve “hayır” kavramları zemin hazırlamıştır. Kavramların anlaşılmasında 34. ve 49. âyetler önemli bir konumda olduğu için araştırmanın konusu olarak belirlenmiştir. Günümüz insanına Kur’ân mesajını daha anlamlı ve etkili kılmak adına kavramsal tefsir çalışmaları ön plandadır. Kadim Kur’ân ilimlerinde kavramlaştırma ile bu kavramlar üzerinden yapılan çalışmalar Müslümanların kavramsal düzeyde âyetleri doğru bir biçimde anlamasını kolaylaştırmıştır. Mekke atmosferinin yansıtıldığı Fussilet Sûresi’nin 34. ve 49. âyetlerinde “iyilik” ve “hayır” kavramlarının anlaşılmasına odaklanmak âyetlerin daha rasyonel bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır. Fussilet Sûresi’nin muhtevasına ve konu olan âyetlerin nüzûl sebeplerine değinilerek “iyilik” ve “hayır” kavramlarının sözlük ve terim anlamları aktarılmıştır. Kur’ân-ı Kerîm’de pek çok türevleri bulunan “iyilik” ve “hayır” kavramlarının iki âyet özelinde ele alınması bu kavramların geçtiği diğer âyetlere de ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Fussilet Sûresi, Âyet, İyilik, Hayır.

Abstract

One of the most fundamental issues of Islâmic thought is goodness and evil. The concept of “goodness” is generally expressed with “hayır” and “hasene”, and the concept of evil is expressed with “şer” and “seyyie”. The concepts of “goodness” and “hayır” in Sûrat Fuşşilat paved the way for the formation of ideas regarding the subject of goodness and evil. Since the 34th and 49th verses are in an important position in understanding the concepts, they were determined as the subject of the research. Conceptual exegesis studies are at the forefront in order to make the message of the Qur’ân more meaningful and effective for today’s people. Conceptualization in the ancient Qur’ân sciences and studies conducted on these concepts have made it easier for Muslims to understand the verses correctly at the conceptual level. Focusing on understanding the concepts of “goodness” and “hayır” in the 34th and 49th verses of Sûrat Fuşşilat, where the atmosphere of Mecca is reflected, will enable a more rational understanding of the verses. By touching on the content of Sûrat Fuşşilat and the reasons for the revelation of the verses in question, the dictionary and term meanings of the concepts of “goodness” and “hayır” are explained. Discussing the concepts of “goodness” and “hayır”, which have many derivatives in the Holy Qur’ân, in two verses specifically sheds light on other verses in which these concepts are mentioned.

Keywords: Tafsîr, Sûrat Fuşşilat, Verse, Goodness, Hayır.

GİRİŞ

Kur’ân-ı Kerîm beşer hayatında ebedi bir mucizedir. Bu mucize ile kimi beşer kalplerini imanla arındırmış, akıllarını ilimle kemale erdirmiş, âfaki ve enfüsi delilleri görme gayretinde bulunmuştur. Ancak kimi beşer de yanlış yollara sapmış, inkâr yolunu tercih etmiş ve şeytani yönlendirmeye boyun eğmiştir.

Hidayet rehberi olan Kur’ân-ı Kerim’in daha iyi anlaşılmasına ve anlamlandırılmasına yardımcı olmak maksadıyla ilk dönemlerden itibaren birçok yöntemle kavram çalışmaları yapılmıştır.¹ Kavram eksenli tefsir çalışmaları özelinde Fussilet Sûresi’nin konu olarak seçilmesindeki gaye, sûrenin İslâm inancının özü olan tevhîd, vahiy ve ahiret konularını iyi bir şekilde ön plana çıkarması ve bu konular hakkında pek çok şer’î, hissî ve aklî deliller barındırmasıdır. Fussilet Sûresi’nin insanlığa pek çok mesajı bulunmaktadır. İyilik ve kötülüğün bir olmadığı, en güzel davranışın kötülüğe karşı yapılan iyilik olduğu anlatılmakta insan ahlakının ve fitratının nasıl olduğu hakkında analizler yapılmaktadır. Sürede bahsedilen konuların günümüz insanının yaşadıkları problemlere çözüm niteliğinde oluşu göz önüne alınarak bu sûre üzerinden birbirine yakın anlamlar ihtiva eden “iyilik” ve “hayır” kavramlarının çalışılması uygun görülmüştür. Kötülüğün en güzel davranışla defedilmesinin tavsiye edildiği 34. âyet ve insanın karamsar bir halde Allah’tan ümidini kesmemesi yönünde insan fitratının tanıtıldığı 49. âyetler araştırmaya konu seçilmiştir.

Çalışma biçimi itibariyle giriş ve üç bölüme ayrılmıştır. İlk etapta “iyilik” ve “hayır” kavramlarının tahlilleri yapılmadan bu kavramların geçtiği âyetlerin bulunduğu Fussilet Sûresi’nin muhtevası hakkında bilgi verilecektir.

Çalışmaya konu olarak seçilen Fussilet Sûresi’nin 39. ve 49. âyetlerinin daha iyi anlaşılması adına âyetlerin hangi atmosferde indiği önem arz etmektedir. Bu bakımdan konu olan âyetlerin sebep-i nüzûlleri ne değinilecektir. Daha sonra “iyilik” ve “hayır” kavramlarının sözlük anlamları incelenecektir. Sözlüklerde geçen türevlerinden sonra İslami literatür içerisinde bu kavramların nasıl anlamlar kazandığı ifade edilecektir.

Araştırmanın üçüncü bölümü ise asıl konunun ifade edildiği bölüm olup Fussilet Sûresi’nden seçilen 34. ve 49. âyetlerde “iyilik” ve “hayır” kavramlarının anlaşılması üzerinedir. Müelliflerin bu âyetlere getirdiği yorumlar çerçevesinde kavramların anlaşılması detaylandırılmış böylece yapılacak olan araştırmalara da bu çalışmanın zemin hazırlaması hedeflenmiştir. Bu çalışmayla kavramsal tefsir anlayışının sûre bazında örnekliği sunulmuş olacak, 39. ve 49. âyetlerdeki kavramlar ön plana çıkarılacaktır.

“İyilik” ve “Hayır” kavramları hakkında Tuğba Tophan’ın “Kur’an’da Hasene Kavramı”, Havva Yıldırım’ın “Kur’an’da Hüsn Kavramı”, Erhan Yakut’un “Kur’ân Ayetleri Işığında Hayır ve Şer” başlıklı araştırmaları gibi çeşitli çalışmalardan faydalanılmıştır. Bu araştırma Kur’ân’da yer alan tüm âyetler nezdinde kavramları incelemekten ziyade tek sûre özelinde iki âyet belirlenerek sınırlandırılmış Fussilet Sûresi’nde birbirine yakın olan iki kavramın kullanıldıkları bağlamda kazanmış oldukları anlam belirlenecektir.

1 Kur’ân-ı Kerîm’de kullanılan kavramlar üzerine yapılan çalışmalara örnek verilecek olursa; Toshihiko İzutsu, Kur’ân’da Allah ve İnsan, çev. Süleyman Ateş, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2018); İsmail Çalışkan, Kur’ân’da Din Kavramı, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002).

1. FUSSİLET SÛRESİ'NİN MUHTEVASI, 34. ve 49. ÂYETLER ve SEBEB-İ NÜZÛLLERİ

Allah'a iman ve inkâr temelinde şekillenen Fussilet Sûresi 54 âyetten oluşmakta ve mushafta kırkıbirinci, nüzul sıralamasında ise altmış birinci sırada yer almaktadır. Fussilet Sûresi Mekki sûrelerden olup "Hâ Mîm" ailesindedir. Adını 3. ve 44. âyette geçen, Kur'ân âyetlerini "ayrı ayrı, birer birer açıklanmış kitap" anlamında niteleyen "fussilet" kelimesinden alan Fussilet sûresi, "Hâ-mim" ile başlamaktadır.² İçerisinde çeşitli konuları barındıran bu sûrenin âyetlerinin genel dizilimine bakıldığında Kur'ân-Kerîm'in açıklanmış bir kitap oluşu³, vahyin tanımı-vahyin özellikleri-vahyin Arapça inmesinin sebepleri⁴, Kur'ân'ın hem müjdeleyici hem de uyarıcı⁵ olma özelliğini bünyesinde barındırması, yaratılış aşamaları ve yaratmanın sadece Allah'a has olması⁶, gibi konularla karşılaşılmaktadır. İnananlar için Kur'ân'ın bir rehber niteliği taşıması, kişinin kendi iradesiyle iman etmesi, hakka karşı gösterilen inat, layıkıyla imân etmeyen kişinin uzuvlarının (göz, kulak ve deri) kendileri aleyhinde şahitlik⁷ yapacağı konuları da zikredilen konular arasındadır.

Sûrede, şirk koşanların halleri⁸, vahiyden yüz çeviren kişilere karşı önceki kavimlerin haberleri⁹, Hz. Mûsâ'ya kitap verilmesi, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Kur'ân'ın verilmesi, Allah Teâlâ'nın yaratılmış olanlardan münezzehtir olması, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir beşer olması anlatılmakta bunun ise bir lütuf olduğuna dikkat çekilmektedir.

İçerisinde adeta davetçiye eğitim ve öğretimin verildiği bu sûrede insanın değerli bir varlık olduğu, şeytanın tesiri altında kalmaktan kurtulan insanın kavuşacağı nimetler¹⁰, inkârcıların Kur'ân'a karşı tepkileri¹¹, kâfirlerin açık muhalefetleri, müşriklerin putlara tapmaması gerektiği, iyilikle kötülüğün hiçbir zaman zarfında bir olmadığı, secdenin yalnızca Allah'a olması gerektiği müciz bir şekilde zikredilmektedir.

Mahşerdeki müşrik tavırları¹², iyilerin akıbetleri, mü'minlerin nâil olacakları kerâmetleri, Kur'ân hakkındaki yanlış telakkilere açıkça bir reddiye, vahye itiraz edenlere karşı gösterilmesi gereken sabır¹³, sâlih amel işleyen insanların hikmetleri, ön yargıdan kurtulmayan insanın küfre düşebileceği, kıyamet zamanının yalnızca yaratıcı tarafından bilmesi gibi hususlar da açıkça beyan edilmektedir.

Fussilet Sûresi 34. âyet şöyledir: "İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel olan davranışla sav; o zaman bir de göreceksin ki seninle aranızda düşmanlık bulunan kimse kesinlikle sıcak bir dost oluvermiş!"

2 Emin Işık, "Fussilet Sûresi", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/228.

3 Fussilet 41/3.

4 Fussilet 41/1-8.

5 Fussilet 41/4.

6 Fussilet 41/9-12.

7 Fussilet 41/21-22.

8 Fussilet 41/37-38.

9 Fussilet 41/13-18.

10 Fussilet 41/30-36.

11 Fussilet 41/26-29.

12 Fussilet 41/47-48.

13 Fussilet 41/45-46.

Mukâtil b. Süleyman (ö.157/767), Tefsîr-i Kebîr’in de 34. âyetin Ebû Cehil (ö. 2/624) hakkında nazil olduğunu belirtmiştir.¹⁴ Ebû Cehil’in Hz. Muhammed’e (s.a.v.) eziyet etmesi sonucu Peygamber (s.a.v.) onun bu davranışlarından ve sıkıntı vermesinden rahatsız olmuştur. Bunalmış ve kendisine yapılan eziyetten hoşlanmamıştır. Bu nedenle Allah Teâlâ elçisine affedip bağışlamasını emretmiştir. Bunun üzerine Hz. Muhammed (s.a.v.) de affedilmesini istemiştir.¹⁵

Âyet-i kerimenin nüzûl sebebi ile ilgili rivayetlerinden bir diğeri de Ebu Süfyân hakkında nazil olduğudur. İman etmeden önce Hz. Peygamber’e (s.a.v.) eziyet ederken daha sonra hısım olması, sonra da İslâm’a girerek Müslüman olmasından sonra Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ve Müslümanlara yakınlığı ifade edilmiştir.¹⁶

Fussilet Sûresi 49. âyet şöyledir: “İnsan, iyi şeyleri istemekten usanmaz; başına bir kötülük geldiğinde ise büsbütün ümitsiz ve karamsardır.”

Fussilet Sûresi’nin son pasajında bulunan 49. âyet-i kerime’nin bir rivayete göre Velid b. Muğire, diğeri bir rivayete göre de Utbe b. Rebi’a hakkında nazil olduğu zikredilmektedir. Bu âyetle bütün müslümanlar mal, sağlık ve afiyet isteme hususunda usanmayan kimseler kapsamına girmektedirler.¹⁷

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İnsan varlığının başlangıcından itibaren en önemli özelliği düşünme yetisi olmuştur. Bu özelliği insanın kendisini diğer canlılardan en bariz şekilde ayrı tutmasını sağlamış sistematik bir zihinsel süreci beraberinde getirmiştir. Düşünmenin malzemesi, algılanan duyum; temel yapı taşı ise kavramlardır. İnsanoğlu hayatının çeşitli dönemlerinde kavramlar geliştirmiş bunun neticesi de genel deneyimler olmuştur. Böylece düşünce mekanizması insanın duyularıyla algılayıp adlandırdıkları kavramlara dönüşmüştür.

Toplumsal düşünme süreçleri ve becerileri içinde ortak kavramlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kavramlar bir bilim dalına özel anlam kazandıklarında ise terimleşirler. Terimlerin mihenk noktası da kelimelerin günlük kullanımdaki ilk anlamıdır. Allah Teâlâ da Kur’ân-ı Kerîm’de düşünmeyi ifade eden çeşitli kavramlar kullanmıştır. Tercih üslûbu ile kavramları âyetlerin bağlamı çerçevesinde ele almak Kur’ân’ın üslûbuna yakışacağı gibi kavramların konuya kazandıracağı çeşitli manaları da anlamaya yardımcı olacaktır.

Bu kapsamda öncelikle iyilik olarak tanımladığımız “hasene” (حسن) kavramı ile “hayır” olarak anladığımız “hayr” (خير) kavramının sözlük ve ıstılahî anlamlarını tahlil etmek ardından bu kavramların bağlamı içerisinde kazandığı anlamları belirlemek uygun olacaktır.

2.1. “HASENE” KAVRAMININ SÖZLÜK ANLAMI

“Hasene” kavramı sözlüklerde “hüsn” (حسن) kavramı ile ifade edilmekte olup “hasen” kelimesinin müennes halidir. “Güzellik” manasına gelen “hüsn” kelimesi soyut bir anlam taşımakla birlikte sıfatlaşmış “hasen”

14 Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), Tefsîru Mukâtil b. Süleyman, thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte, (Beirut: Darü’l İhyâü’t-Türâsî’l Arabî, 1423/2002), 3/743.

15 Mukâtil, Tefsîru Mukâtil b. Süleyman, thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte, 3/743.

16 Bedrettin Çetiner, Fâtihadan Nâs’a Esbab-ı Nüzûl Kur’ân Âyetlerinin İniş Sebepleri, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2019), 2/773.

17 Bedrettin Çetiner, Fâtihadan Nâs’a Esbab-ı Nüzûl Kur’ân Âyetlerinin İniş Sebepleri, 2/774.

kelimesinin kök şeklidir.¹⁸ “Hüsn” (حسن) kavramının çeşitli tanımları yapılmıştır. Bu tanımlar kavramın anlam değişmesine sebebiyet verse de kavrama yüklenen anlamlar genelde sözlük anlamı üzerine inşa edilmektedir.

“Hüsn” kelimesi ha-sü-ne (حسن) fiil türevi olarak sülâsi beşinci babdan yahut birinci babdan mastar olarak gelerek “güzel olmak, yakışıklı, hoş, latif olmak” şeklinde anlamlandırılır.¹⁹ İsim olarak “iyi nesne, iyi hal” anlamına gelmekte ha-se-ne ve ha-sü-ne şeklinde iki farklı mazi kullanımı olan bu kelimenin muzarisi “يُحَسِّنُ”, masdarı ise “حَسْنًا” şeklindedir.²⁰

Hüsn kavramının fiil türevleri: Hasüne (حسن) “güzel, latif olmak”²¹; ahsen (أحسن) “iyilik yapmak, iyi davranmak, vakıf olmak, nasıl yapacağını bilmek, doğru yapmak”²²; hassene (حَسَن) “ziynetlendirmek, güzelleştirmek, süslemek, dekore etmek, daha iyi bir konuma getirmek, iyileştirmek”²³; iştehsene (استحسن) “bir şeyi güzel ve uygun bulmak, addetmek, övgü, münasip görmek, tasvip etmek, onaylamak”²⁴; hâsene (حاسن) “kibar, zarif davranmak”²⁵; ihsân (إحسان) “iyilik yapma, hayır işleme, sadaka vermek, ihsan”²⁶ anlamlarına gelmektedir.

“Hüsn” kelimesi “çirkin oldu” manasına gelen “kubh” (قبح) kelimesinin zıddı olduğu gibi “hüsn” kavramının isim türevleri arasında yer alan “Hasene” (الحسنة) kelimesi ise “seyyie” (السيئة) kelimesinin karşıtıdır.²⁷ Çoğulu “hasenat” (حسنات) olan bu kelime “güzellikler, iyi ameller, iyilikler” anlamına gelmekte hem isim hem de sıfat olarak kullanılmaktadır.²⁸ “Hasene” kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de çoğul haliyle 3 âyette tekil haliyle ise 26 âyette geçmektedir.²⁹ Beşerin ruhuna ve bedenine iyilik, güzellik, mutluluk getiren faktörleri ifade eden bu kelime zıddı ile kaim olup her türlü iyilik ve kötülüğü yahut güzellik ve çirkinliği belirten müşterek lafızlar ara-

18 Ebû’t-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed Firuzabadi, *Kamus tercümesi*, çev. Mütercim Asım Efendi, (İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1304) 2/26.

19 Ebû’l-Kemal Ahmed Âsım Efendî (ö. 1235/ 1819), el-Ükyânûsu’l-Besît fi Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît, (İstanbul: Âsîtâne, 1304), 4/590; Serdar Mutçalı, Arapça-Türkçe Sözlük (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995), 169.

20 Ebû’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr (ö. 711/ 1311), Lisânü’l-‘Arab, (Beyrût: Dâru’s-Sadr, ts.), 12/114.

21 Serdar Mutçalı, Arapça-Türkçe Sözlük (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995), 169.

22 İbn Manzûr, Lisânü’l-‘Arab, 12/115; es-Seyyid Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî (ö. 893/ 1487), Tâcu’l-‘Arûs, (Beyrût: Dâru Sâdır, 1306h.), 9/178; Mutçalı, Arapça-Türkçe Sözlük, 169.

23 Ebû’l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer el-Havarizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/ 1143), Esâsü’l-Belâğa, (y.y.: Matbaatü Dâru’l-Kütüb, 1972), 1/174; Ebû Nasr İsmâ’îl b. Hammâd el-Cevherî (ö. 400/ 1009), es-Sihâh Tacü’l-Lüğa ve Sihâhü’l-‘Arabiyye, (Kâhire: Dâru’l-‘İlmi li’l-Melâyîn, 1399/ 1979), 5/2099; İbn Manzûr, Lisânü’l-‘Arab, 12/115; Mutçalı, Arapça-Türkçe Sözlük, 169.

24 el-Cevherî, es-Sihâh Tacü’l-Lüğa ve Sihâhü’l-‘Arabiyye, 5/2099; ez-Zebîdî, Tâcu’l-‘Arûs, 9/176; et-Tâhir Ahmed ez-Zâvî, Tertîbu’l-Kâmûs el-Muhît alâ Tarîkatî’l-Misbâhi’l-Münîr ve Esâsi’l-Belâğa, (y.y.: ‘İse’l-Bâbi’l-Halebî, 1971), 1/643; Mutçalı, Arapça-Türkçe Sözlük, 169.

25 Mutçalı, Arapça-Türkçe Sözlük, 169.

26 Mutçalı, Arapça-Türkçe Sözlük, 170.

27 el-Cevherî, es-Sihâh Tacü’l-Lüğa ve Sihâhü’l-‘Arabiyye, 5/2099; İbn Manzûr, Lisânü’l-‘Arab, 12/116.

28 Abdullah Yeğîn, Osmanlıca-Türkçe İslâmî-İlmî-Edebî-Felsefî Yeni Lugat (İstanbul: Hizmet Vakfı Yayınları, 1991), 200.

29 Mustafa Çağrıçı, “Hasene”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/376.

sında yer almaktadır.³⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de eksiksiz güzelliği ifade eden ve kötülüğe oranla iyiliği çok olan durumlar için “hasene” kavramının kullanıldığını ifade eden İbnü’l Cevzi (ö. 597/1201) kavramın zıttı belirtildiğinde daha iyi anlaşılacağını kaydetmiştir. “Seyyie” ile “hasene” kavramlarının “tevhid ile şirk, bol nimet ile kıtlık, afiyet ile musibet, iyi iş ile kötü iş, iyi söz ile kötü söz” anlamlarında kullanıldığını dile getirmiştir.³¹ Ragıp el-İsfahanî Müfredât’ın da iyilik ve kötülüğün anlamını bu kavramların karşıladığını belirtmiş akıl, din yahut beşerin fitratında var olan zevk-i selim ile iyiliğin aynı zamanda da karşının belirlenebileceğini ifade etmiştir.³² “Hüsn” kavramının akıl, arzu ve duyum itibariyle insanın hoşuna giden üç yönünü ele alan müellif, kendisine arzu duyulan, rağbet edilen her şeyin, her sevindirici ögenin, “hüsn” kavramının kapsamına gireceğini bildirmiştir.

“Hasene” kelimesi ile de akıl, heva ve his yönünden beğenilen hüsn tabirinden ziyade bedende, nefiste ve durumlarda insana ulaşan nimetlerden sevindirici olan şeylerin tümü kastedilmektedir.³³ “Hasene”, “hüsn” ve “hüsna” kavramlarının farkına değinen İsfahanî, “hasene” için yalnızca sıfat konumunda olduğunda eşya ve olaylardan bahsettiğini isim olarak da eylemler için kullanıldığını, vasıf olarak “hüsn”e benzediği belirtilmiştir. “Hüsn”ün eşya ve olaylar için “hüsna”nın ise sadece olaylar için kullanıldığı kaydedilmiştir.³⁴

Çoğulu “mehasin” olan hüsn kelimesi toplumsal dilde daha çok estetik güzelliği ifade ederek göze hitap eden yüzeysel bir anlam için kullanılırken Kur’ân-ı Kerîm’de çoğunlukla kalp gözünün güzel olarak kabul ettiği basiretli bir latifliği belirtmektedir.³⁵

Karşıtı çirkinlik ve kötü akıbet anlamındaki “seyyie”nin zıttı “hasene” Allah’ın lütfu olarak insanlar tarafından ulaşılmak istenen, güzel ve iyi bulunan, hoşna giden tavır ve davranışları kapsayan gönül açan anlamında güzel ve iyi imkânları ifade etmektedir.³⁶

2.2. “HASENE” KAVRAMININ İSTILAHÎ ANLAMI

“Hasen” kelimesinin müennesi olan “hasene” kavramı hoşna giden, latif olan, tatmin eden, göze hitap eden, hayranlık uyandıran, kendisine rağbet edilen, seçkin olan, istenilen durumda ve şartta olan her şeyi içeren “hüsn” kökünden gelmekte dolayısıyla “hüsn” duygu ve nefis işi iken “hasene” kişinin kavuştuğu her çeşit sevindirici nimettir. Böylece iyi ve güzel, eksiksiz ve mükemmel olan olaylar için “hasene” tabiri kullanılmaktadır. “Hüsn” kelimesinin anlam sahasına bakıldığında bu kökten türeyen pek çok kelime (hasene, hasen, husnâ, hasan, ahsen, muhsin, ihsân) Kur’ân’da sıkça yer almaktadır.

30 Ragıp el-İsfahani, el-Müfredat fi Garibu’l-Kur’an, (Beyrut: Mektebetü’l-Enclo’l-Mısriyye, 1970), 170.

31 Cemaleddin Ebi’l-Ferec Abdurrahman İbnu’l-Cevzi, Nüzhetü’l-A’yunu’n-Nevazir fi İlmi’l-Vucuh ve’n-Nezair, Müessesetü’r-Risale, 1984, 97; Ebü’l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali İbnü’l-Cevzi, Tezkiretü’l-Erib Fi Tefsiru’l-Garib, thk. Ali Hüseyin Bevvab, (Riyad: Mektebetü’l-Maârif, 1986), 1/271.

32 Ragıp el-İsfahani, el-Müfredat fi Garibu’l-Kur’an, 368-369.

33 Ragıp el-İsfahani, el-Müfredat fi Garibu’l-Kur’an, 170.

34 Ragıp el-İsfahani, el-Müfredat fi Garibu’l-Kur’an, 170; Mustafa Çağrırcı, “Hasene”, 16/376-377.

35 Ragıp el-İsfahanî, el-Müfredat- Kur’an Kavramları Sözlüğü, (İstanbul: Çıra Yayınları, 2012), “hsn” md., 284.

36 İbnu’l-Cevzi, Tezkiretü’l-Erib Fi Tefsiru’l-Garib, 1/244.

Arap dili âlimi olan Cürçânî (ö. 816/1413) et-Ta'rifât'ın da herhangi bir şeyin beşer tabiatına, fitratına ve karakterine uyması yahut kemal nitelikte övgüye mazhar olarak mükâfat kazandırması şeklinde genel tabiata uygunluğunun “hüsün” kavramının anlamını karşılayacağını ifade etmiştir. Bir şeyin güzel olması ya kendi nefsinde bulunan özellikler dolayısıyla ya da başka bir faktör aracılığıyla olması mümkündür. Kendi nefsinde güzellik barındırana, Allah'a iman ve sıfatlarını misal veren Cürçânî, herhangi bir etken aracılığıyla güzel bir şeye cihad örnek vermektedir. Cihadın kendinde bir güzellik barındırmadığını kullara eziyet vereceği düşüncesi oluştursa Allah'ın yolunda yüceltme sıfatı ile hareket ederek kâfirin küfrünü yok etme maksadıyla olduğunda güzel olmuş olur çünkü cihad, kendi dışında meyfdana gelen güzellikle muttasıftır.³⁷

İslami literatürde “hasene”nin kullanım alanları kapsamında “hasene” kavramını üç kısma ayırmak mümkündür. İlk kullanım “seyyie” yani kötülüğün tam karşıtı olarak iyilikler, güzel fiiller, davranışlar veya halleri belirtmek üzeredir. Yapılan işin iyilik (hasene) olması halinde Allah Teâlâ'nın mükâfatını fazlasıyla vereceğini ifade etmesi bu kullanıma örnektir.³⁸ Yine bir iyilikle Allah'ın huzuruna çıkan kimsenin karşılığını on misli ile bulması, “hasene”nin özel bir davranışa mahsus olmayıp tüm iyilik ve güzel tutumları içinde barındırdığına işaret etmektedir.³⁹

Bu kavramın geniş kapsamlı olmasına bir örnek de “hasene”nin içine aldığı kavramların arasında kelime-i tevhidi de bulundurmasıdır. Taberî'nin (ö. 310/923) En'âm Sûresi ile ilgili rivayet ettiği bir hadisten bu durum anlaşılmaktadır: Ashaptan Ebu Zerr'in “Ya Resulullah! Lâ ilâhe illallah sözü hasenattan mıdır? Sorusu üzerine Hz. Peygamber'in (s.a.v.) “hem de en üstünü” şeklinde cevaplaması Kelime-i Tevhid'in “hasene”nin anlam kapsamına girerek müşterek lafız olmasına katkı sağlamıştır.⁴⁰

Makalenin ana konusunu oluşturan Fussilet Sûresi 34. âyette yer alan “hasene” kavramı da bu kullanım içinde değerlendirilmelidir. Allah iyilikle kötülük eşit olmaz, diyerek bir sonuç bildirmektedir. Ardından kötülüğe karşılığı ile değil en güzeli (أحسن) ile reaksiyon verilmesi öğütlenmektedir. Bu nasihat ahlaki gerekçesi ile birlikte verilmiş kişinin karşısında duran düşmanın en güzel karşılıkla karşılanması sonucu sıcak bir dosta dönüşmesi ve karşı cepheden yan cepheye geçmesi vurgulanmaktadır.⁴¹ Böylece “hasene”nin, dostluk ve barış şartı olması açısından üstün bir konumda bulunması kavramın çok fonksiyonlu olduğunun bir göstergesidir.

İkinci kullanımda ise hem “hasene”nin hem “seyyie”nin muayyen bir tavrı, tutumu veya davranışı nitelimesidir. Bazı âyetlerde bu iki kavramın bir fiil, eylem yahut halin niteliği olarak kullanılması söz konusudur.⁴² Mesela Kur'ân-ı Kerîm'de “şefâaten seyiyie” kavramları kullanılmış güzel şefaet ve çirkin şefaet olarak nitelen-

37 Ali b.Muhammed Cürçânî, et-Tarifât – Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü, çev. Arif Erkan (Bahar Yayınları, 1997), 86; Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî el-Cürçânî, (ö. 816/ 1413), et-Ta'rifât, tah. Muhammed Abdurrahman. (Beyrût: Dâru'n-Nefâis, 1424/ 2003), 150- 151.

38 Nisâ, 4/40.

39 En'âm, 6/160.

40 Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberi, Câmiü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân, (Riyad: Daru Alemlî'l-Kütüp, 2003), 8/ 81.

41 Fussilet 41/34.

42 Cemaleddin Ebi'l-Ferec Abdurrahman İbnu'l-Cevzi, Nüzhetü'l-A'yunu'n-Nevazir fi İlmi'l-Vucuh ve'n-Nezair, (b.y.: Müessesetü'r-Risale, 1984) 96-98.

dirilmiştir. Meşrû ve gayri meşru iş için yapılan aracılık manalarına gelen bu kullanım ile her iki durumda da aracı olan kimsenin kendi vesilesi ile gerçekleşecek iyiliğin sonucu olan sevaba yahut kötülüğün vebaline ortak olacağı ifade edilmiştir.⁴³

Bir başka örnek Kur’ân-ı Kerîm’in davet metoduna ilişkin tavsiyelerinden biri olan “mev‘iza’ti-l hasene” ikna edici, güzel nasihattir.⁴⁴ Hz. Muhammed’e (s.a.v.) davetini güzel nasihatle yapması öğütlenmiş Hz. İbrahim ve onun yolundan gidenler de çeşitli âyetler de “güzel örnek” olarak nitelendirilmiştir.⁴⁵

Üçüncü kullanım şeklinde insanın ruhi ve bedeni gereksinimleri ve arzuları doğrultusunda ödül, refah, konfor, lütuf, iyi ve güzel netice gibi istenen ve özlenen amaçlar ifade edilir.⁴⁶ Bu konuda Fahreddin Râzî, “hasene” kavramının hayırlı evladın ve temiz eşin de belirtisi olduğunu anlam kapasitesi içinde zikretmekle birlikte sürekli lezzet, tâzim, Allah’la ünsiyet kurma, rü’yetullah ve Allah’ı zikretmeyi Bakara Sûresi 201. âyeti önderliğinde “ahirette hasene” başlığı altında değerlendirmektedir.⁴⁷

“Hüsn” kavramı halk tarafından gözle görülebilen şeyler için kullanılmıştır. Mesela güzel kadın veya güzel manzara tabirleri için tercih edilirken Kur’ân-ı Kerîm’in üslûbu “hüsn” kavramını âyetlerin konteksti içinde ele almayı tercih etmiş genellikle gönül gözüyle kavranabilen, basiret yönünden güzel bulunan manevî manalar için için kullanılmıştır.

Sonuç olarak “hasene/iyilik” anlayışı, dönemlere, toplumlara yahut kişilere göre farklılık arz etse de Kur’ân-ı Kerim için özel bir anlam vaki olmuş neyin “hüsn/güzel” neyin “seyyie/kötü” olduğu bildirilmiştir.

2.3. “HAYIR” KAVRAMININ SÖZLÜK ANLAMI

“İyilik/Hasene” kavramına yakın kavramlar arasında bulunan “Hayır” (الخير) kavramı sözlükte “iyi olmak, iyilik etmek, üstün olmak, üstün kılmak” manalarına gelen “h-y-r” (خير) kökünden mastar-isimdir.⁴⁸ “Kötülüğe meyletmek ve kötüyü alışkanlık haline getirmek” anlamındaki “şer” kelimesinin karşıtıdır.⁴⁹ “İyi” veya “iyilik” anlamında “hasene” kavramının eş anlamlısı olan “en iyisi, daha iyisi” manasında ism-i tafdil olan “hayr”ın çoğulu “huyûr” ya da “ahyâr”dır.⁵⁰ Ahyâr, bazı peygamberleri hakkında övgü sıfatı olarak da Kur’ân-ı Kerim’de geçmektedir.⁵¹ “Mal, servet” manalarında da kullanılan “hayr” kavramı “akıl, adalet, fazilet, faydalı imkân” gibi herkesin ulaşmak istediği, rağbet ettiği şey” anlamlarına da gelmektedir.⁵²

43 Nisâ, 4/85; Mustafa Çağrırcı, “Hasene”, 16/376-377.

44 Nahl, 16/125.

45 Ahzâb, 33/21; Mümtehhine 60/4, 6; Mustafa Çağrırcı, “Hasene”, 16/376-377.

46 Al-i İmran, 3/120; Nisa, 4/78-79.

47 Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Razi, Mefatihü'l-gayb: et-Tefsîrû'l-kebir, nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd, (Beyrut: Dâru ihyâ'it-türâsi'l-Arabî, 1934-62), 5/188-189; Ayrıntılı bilgi için bk.: Mustafa Çağrırcı, “Hasene”, 16/376-377.

48 İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, 4/264- 267.

49 Bekir Topaloğlu, – İlyas Çelebi, Kelam Terimleri Sözlüğü , (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), “Hayır”, 124, 288.

50 Bakara, 2/106, 197, 221, 263; Hac, 22/77; İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, 4/264- 267; Toshihiko İzutsu, Kur'an'da Dini Ve Ahlaki Kavramlar, çev. Selahattin Ayaz, (İstanbul: Pınar Yayınları, 1991), 286-291.

51 Sad, 38/47-48.

52 Râğib el-İsfahânî, el-Müfredât fi Garîbi'l- Kur'an, 166; Necmuddin Muhammed b. Yakub el-Firûzâbâdî, Besâiru Zevi't-Temyîz fi Letâifu'l-Kitâbu'l-Azîz, (Beyrût: Mektebetü'l-'İlmiyye, ts.) 2/572.

Ragıb el-İsfahânî “hayr” kavramını ikiye ayırmaktadır; hayr-ı mutlak ve hayr-ı mukayyed. İlki herkesin her durumda anladığı bir “hayır” iken hayr-ı mukayyed, bir kimse için hayırlı olduğu halde başka bir kimse için zararlı ve şer olan şeydir. Yani birisi için güzel, iyi, hayırlı olan başkası için geçerli olmayandır. İsfahâni mutlak ve izafi şekilde “hayr”ı ikiye ayırır da asıl “hayr”ın herkes tarafından arzulanan öznel değil de tüm insanlık tarafından ulaşılmak istenen nesnel bir “hayır” anlayışına sahip olmuş böylece mutlak hayrın tarifini kabul etmiş olmaktadır.⁵³

Arapça kökenli “hayır” kelimesi “şer” kelimesi ile birlikte daha iyi kavranılır hale gelmiş bazı âyetler de bu kavramlar bir arada kullanılmıştır. “Hayır” kelimesi Kur’ân’da 176 yerde geçmekte, yer aldıkları konularına göre farklı manalara gelmektedir. Bu manalardan bazıları da şöyledir: Kur’ân ve sünnete uymak, Allah’ın razı olduğu amel, dînî ya da dünyevî iyilik, islâm, mal, ahirette faydalı olan şeylerdir.⁵⁴

Türkçe’de ise kullanılan “hayır” kelimesi iyilik, fayda, iyi iş, meşru iş, nurlu ve sevaplı amel, muvaffakiyet, halkın rağbet ettiği akıl, ilim, ibâdet, adalet, ihsân, mal ve nimet gibi mânalara gelmektedir.⁵⁵ Ayrıca “Hayır” kavramının şeddeli ve şeddesiz kullanımında farklı anlamlar kazanabileceğine değinen diller şeddesiz olduğu durumda “ha-ye-ra” olarak fiziki güzelliği; şeddeli olduğu durumda “hay-ye-ra” olarak dini ve hayat durumunun güzelliğini, iyiliğini ifade ettiğini kaydetmişlerdir. Her ne kadar şeddeli veya şeddesiz kullanım söz konusu olsa da bu kullanımın anlama zarar vermediğini dile getirenler de mevcuttur.⁵⁶

“Hayrât” (خيرات) kelimesi de “hayr” kelimesinin çoğulu olup Allah rızası yolunda yapılan iyilikler/haseneler anlamındadır.⁵⁷ Yine aynı kökten türeyen “ihtiyar” kelimesi de “seçmek, arzu etmek, dilemek, seçme iradesini kullanmak” manalarına gelmektedir.⁵⁸ Aynı kökten türeyen “hayrât”ın, hayır amacıyla yapılan iyi davranışlar ve sadaka-i câriye içinde kullanımı mevcuttur.

“Hayır” kelimesinin mutlak ve mukayyed hayırdan ziyade hem dünya işlerini hem de uhrevi değerleri ifade eden boyutu da bulunmaktadır.⁵⁹ İlmî, dinî, îmânî, maddi ve manevi pek çok hayır ve menfaat verenler için “ehl-i hayır” kelimesi de “hayr” kavramlarının kullanım alanları arasında yer almaktadır.⁶⁰

Pek çok âyette iyilik kavramı yerine kullanılan “hayır” kelimesi çeşitli olumsuz durumların karşıtı olarak

53 Râğıb el-İsfahânî, el-Müfredât fî Garîbî'l- Kur’ân, 231.

54 Muhammed bin Ahmed el-Ensari Kurtubi, El-Camiu'l-Ahkamu'l-Kur'an, (Riyad: Daru Alemlî'l-kütüb, 2003), 2/37; Ebu Nasr İsmail b.Hammad el-Farabi Cevheri, es-Sihah Tacu'l-Luga ve Sihahi'l-Arabiyye, (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1998), 1/367; Allame Ebi'l-Fazl Şihabüddin Es-Seyyid Mahmud el-Alusi, Ruhü'l-Meani Fi tefsiri'l-Kur'ani'lazim ve Sebi'l-Mesani, (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1997), 4/21.

55 Namık Çankı, Büyük Felsefe Lügati, (İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1954), 1/292; Abdullah Yeğın, Osmanlıca-Türkçe İslâmî-İlmî-Edebî-Felsefî Yeni Lugat (İstanbul: Hizmet Vakfı Yayınları, 1991), 209.

56 Hasan Ocak, “Hadislerde Geçen Hayır ve Şer Kavramlarının İslâm Düşüncesindeki Yansımaları”, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (2016), Sayı 8, 100; Hayır kavramı hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Erhan Yakut, Kur’ân Ayetleri Işığında Hayır ve Şer, (İğdır: İğdır Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 6.

57 Abdullah Yeğın, Osmanlıca-Türkçe İslâmî-İlmî-Edebî-Felsefî Yeni Lugat, 209.

58 Ali Ünal, Kur’an’da Temel Kavramlar, (İstanbul: Kırkambar Yayınları, 2008), 245-248.

59 Tuba Tophan, Kur’ân’da Haesene Kavramı, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 7.

60 Abdullah Yeğın, Osmanlıca-Türkçe İslâmî-İlmî-Edebî-Felsefî Yeni Lugat, 209.

da kullanılmaktadır. Bu kelimelerin başında “kötülük” anlamındaki “şer” sözcüğü gelmektedir.⁶¹ En aşağı, en değersiz anlamındaki “edna”⁶², kötü ve çirkin anlamındaki “su”⁶³, kötülük anlamındaki “seyyie”⁶⁴, zarar anlamındaki “durr”⁶⁵, bela anlamındaki “fitne”⁶⁶, günah anlamındaki “ism”⁶⁷ kelimeleri “hayır”ın zıttı olarak gelmektedir.

2.4. “HAYIR” KAVRAMININ İSTİLAHÎ ANLAMI

İslâmî literatür içinde geniş kapsama sahip olan “hayır” kelimesi Allah’ın emrettiği, razı olduğu, hoşnut olduğu fiilleri içine alan bir kavramdır. İslâm tarihinde “hayır” kelimesi karşıtı olan “şer” kelimesiyle birlikte sıkça tartışma konularına konu olan kavramlardandır. Din ıstılahında ise bu kavramlar her türlü “hayır” ifade etmek için ma’rûf ile her türlü şerri ifade etmek için ise münker kavramı ile ifade edilmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de “hayır” kavramı türevleriyle birlikte 190 yerde geçmekte olup “hayır” kavramı 176 yerde, çoğulu olan “ahyâr” kavramı 2 yerde, “haseneler” anlamındaki “hayrât” kavramı 10 yerde, “hiyera” şeklinde ise 2 yerde zikredilmektedir. Bu kavramın kullanımlarını iki bölümde ele almak gerekirse mal, servet, bolluk gibi maddi değer ve imkânları ifade edilirken diğer yandan da mânevi nimet kabilinden olan şeyler içinde bu kavram uygun görülmüştür.⁶⁸ İlk kullanımda “mal” ile eş anlamlı olarak “Birinize ölüm yaklaştığında, eğer geriye (hayr) mal bırakıyorsa...” âyeti örnek verilebilir.⁶⁹ Yine “O, aşırı derecede (hayr) mal sevgisine kapılmıştır” âyetinde de “hayr”, mal anlamında tefsir edilmiştir.⁷⁰

“Sana ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: “Harcayacağınız mal, ana-baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolcular için olmalıdır. Hayır olarak ne yaparsanız muhakkak ki Allah onu bilir” âyetinde hayır maddi imkânlar için mal, servet ve bolluk anlamında daha genel olarak her türlü maddi ve manevi nimetler için kullanılmıştır.⁷¹ Yine “hayır” kavramı “refah, bolluk, zenginlik, genişlik” gibi manaları karşılayacak şekilde de âyetlerde geçmektedir.⁷² Ayrıca sadece helalinden kazanılarak sahip olunan bir mal olarak nitelendirilmeyip infak edilen, elden çıkarılan varlıklar da “hayır” kavramı ile isimlendirilmektedir.⁷³

Kur’ân-ı Kerîm, “sâlih amel” gibi “hasene” gibi “birr” gibi kavramlara yakın anlamlarda olmak üzere her türlü iyi tutum ve davranışların ahlâkî değerini ifade etmek için de “hayır” kavramını kullanmakta; genellikle insana, ahirette fayda verecek tüm iyi işlerin hayır olarak zikredilmesi-

61 Bakara, 2/216; Al-i İmran, 3/180; Yunus, 10/11.

62 Bakara, 2/61; İbnu’l-Cevzi, Vücuuh ve Nezair, 45-46.

63 Al-i mran, 3/3; Araf, 7/188.

64 Kasas, 28/84.

65 En’am 6/17, Yunus 10/107.

66 Hac, 22/11.

67 Al-i İmran, 3/178.

68 Mustafa Çağrııcı, “Hayır”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/ 43.

69 Bakara 2/180.

70 Âdiyât 100/8.

71 Bakara 2/215; Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrııcı, İbrahim Kâfi Dönmez ve Sadrettin Gümüş, Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 1/335-338.

72 En’am 6/17; Enbiyâ 21/35; Me’âric, 70/21.

73 Havva Yıldırım, Kur’ânda “Hüsün” Kavramı, (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 163.

ne olanak sağlamaktadır. Hadislerde de Kur’ân’daki anlamlarıyla “hayır ve şer” kavramı kullanılmıştır.⁷⁴

Maddi yönden ziyade manevi yönden nimet kabul edilen daha soyut konularda “hayır” kavramını nitelendirdiği fark edilmekte Allah’ın kullarına özel nime-ti olan vahiy yahut Kur’ân, İslam, namaz gibi kavramlarla da tefsir edildiği bilinmektedir.⁷⁵

Dünyevi işler veya dünya hayatı içindeki mutluluğu, konforu ve saadeti de “hayır” olarak nitelemek mümkündür. Araştırmanın ana konusunu oluşturan Fussilet Sûresi’nin 49. âyetinde “İnsan, iyi şeyleri istemekten usanmaz...” ifadesinde de “iyi” şeklinde anlam verilen metindeki “hayır” kelimesi, dünya hayatındaki zenginlik, refah, sağlık, itibar, makam, mevki, güç gibi dünyevi imkân ve menfaatleri ifade etmektedir. Bu bağlamda Allah’ın dünyadaki mutluluk ve hüznü mü’min ve kâfirleri birbirinden ayırt etmede aracı kılması-na örnek olarak “...Denemek için sizi kötü ve iyi (hayr) durumlarla imtihan ederiz...” âyeti gösterilebilir.⁷⁶

“Hayır sevgisi” şeklinde tabir edilen Hz. Süleyman’ın cins atlara olan sevdası, davranış-ların da “hayır” kavramının kapsamına girdiğini göstermektedir. “...Ben malı (atları), Rabb’i-mi hatırlattığı için sevdim...” âyetini de Taberî, “Araplar, ata hayır derler, malı da aynı şekilde “ha-yır” olarak adlandırır” demektedir.⁷⁷ Böylece “hayır” kavramının estetik açıdan değerleri ifade ettiğini hem davranış hem de fiziksel güzelliği belirtmek için kullanıldığını söylemek de mümkündür.

3. FUSSİLET SÛRESİ 34. ve 49. ÂYETLER BAĞLAMINDA “İYİLİK” VE “HAYIR” KAVRAM-LARININ ANLAŞILMASI

Fussilet Sûresi’nin 34. ve 49. âyeti nezdinde Mekke devrinin sonlarına doğru gerçekleşen mi’rac hadi-sesinden sonraki atmosferi iyi tasavvur etmek âyette ki kavramların doğru anlaşılmasına olanak sağlayacaktır. İslâm’ın düşmanları Hz. Muhammed’in (s.a.v.) davetini engellemek adına Müslümanlara karşı her türlü şiddeti uygulamış insanî, ahlakî ve vicdanî tüm sınırları ihlal etmişlerdir. Allah’ın davetini tebliğ etmenin tüm yollarının kapatıldığı böylesi zor ve müşkil bir durumda öğüt ve tavsiye niteliğinde olan 34. âyet Hz. Peygamber’e (s.a.v.) çözüm yolu olarak sunulmuştur.

Mukâtil b. Süleyman, 34. âyet için Ebû Cehil’in Hz. Peygamber’e (s.a.v.) çektiği eziyetler sonrasında Nebî’nin onu görmekten buğuz ettiği ve hoşlanmadığı üzerine bu sözlerin emredildiğini belirtmektedir. Mukâtil, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kötülüğü en güzel olan ile defetmesinin istenmekte olduğunu açıklamıştır.⁷⁸ Arasında düşmanlık olan Ebû Cehil’in dost olabilme ihtimali ve soyu aracılığıyla Peygambere karşı şefkatli bir koruyucu olabilmesi dahi göz ardı edilmeyerek Yüce Allah tarafından Peygamberden affedip bağışlanması istenmiş ve emredilmiştir. Yani Ebû Cehil kadar azılı bir düşmandan dahi umut kesilmemiştir.

Mukâtil 49. âyette ise insandan kastın “kâfir” olduğunu ifade etmektedir. Bu âyette geçen usanmazla

74 Hadislerde geçen hayır kavramı hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Hasan Ocak, “Hadislerde Geçen Hayır ve Şer Kavramlarının İslâm Düşüncesindeki Yansımaları”, “Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi” (2016), Sayı 8, 99 – 121.

75 Bakara 2/105; Âl-i İmrân 3/ 104; Nahl 16/30.

76 Enbiyâ 21/ 35.

77 Sâd, 38/32.

78 Mukâtil, Tefsîru Mukâtil b. Süleyman, thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte, 3/743.

anlatılmak istenenin ise insanın kendisi için “hayır ve afiyet dileyip durmaktan bıkmaması” olduğunu ifade etmektedir. Şerden maksat “bela ve sıkıntının” insan nefesine dokunması esnasında rahmetten, hayırdan iyilikten yana ümitsizliğe kapılması şeklinde açıklamıştır.⁷⁹ Bu âyette inancını çıkara bağlayan insan fitratının psikolojik tahlilleri yapılmakta ve insan fitratının analizi aktarılmaktadır. Davetin tamamen Allah’a has kılınmasının zikredildiği ve Allah’ın davetçisinin açıkça, fasıl fasıl anlatmaktan başka bir şey yapmadığı toplumda davetçiye itirazın davete zeval vermediğinin ifade edildiği Fussilet Sûresi âyetleri, insana dair analizleri pek büyük bir incelikte yapmaktadır.

Kutub davetçi ve davet düzlemini 34. âyetle ifade etmiştir. Davetçi Allah’tan aldığı vahyi insanlara tebliğ etmekle zorunlu kılınmış ancak baskı ve zorlamayla kabul ettirmekle değil. Davetçinin sözleri herhangi bir itirazla, inkârla, nankörlükle, terbiyesizlikle yahut inatlaşma ile karşılaştığında bu daveti ya da davetçiyi etkilememektedir. Bunun yanı sıra bu itirazlar ve inkârlar da davetçinin hiçbir sorumluluğu yoktur.⁸⁰ Çünkü davetçi, insanlığa iyilik sunmakta olduğundan yüce bir makamdadır ve şahsına yapılan kötülüğe kötülükle karşılık vermemektedir. Konu olan âyette de belirtildiği üzere iyiliğin etkisi ile kötülüğün hiçbir zaman bir değildir. Kötülüğün emareleri ve değerleri hiçbir şart ve koşulda iyiliğin neticeleri ve değerleri ile denk olamaz, olamayacaktır da. Sosyolojik açıdan bakıldığında da toplumlar her dönemde kötülüğün çoğalması ve yaygınlaşması ile değil huzurun ve mutluluğun yayılması ile kendilerini geliştirmişlerdir.

İnsanların kötülüklerine karşı nasıl davranılması gerektiğini öğütleyen Fussilet Sûresi 34. âyette şerden hayır damıtmanın tasviri yapılmıştır. Nefsin isteklerine karşı iradeli bir tavır takınmak, serkeş ruhları uysallaştırmakta ve yatıştırmaktadır. İnsan kendisine yapılan kötü davranışlara hoşgörülü bir tutum sergilediği ve sabır gösterdiği takdirde yaratıcısının tavsiyesine uymuş olmaktadır.

Bir durum ise lütfâ ve nimete müstahak olmuştur. Allah’a iman neticesinde kötülüğü en güzel iyilikle karşılması kendisinin bir dost kazanması ihsanı ile taçlandırılmıştır. Çünkü güzel bir konuşma ve yumuşak sözlerin kontrolünü kaybetmiş kızgın bir kişinin dahi tebessümüne sebebiyet verebilir. Böylece kızgınlığını sakinlikle, kötülüğünü şefkatle tebdil edebilir.

Kutub, kötülüğe hoşgörünün yalnızca kişinin şahsına yönelik olduğu durumlarda geçerli olduğunu ifade etmekte inanç sistemine yönelik saldırılarda hoşgörülü ve iyilikle davranılmaması gerektiğini kaydetmiştir. Mü’minleri inançlarından döndürme hususunda yapılan tüm baskı ve zorbalıklara sonuna kadar dirençli davranılmasının icab ettiğini belirtmektedir. Ancak şahsi durumlarda nefret, kin, öfke gibi dürtülerin karşılığını hoşgörü ile dengeleyebilme derecesinin yalnızca inanca bağlı büyük kalp sahibi kimselerin gerçekleştirebileceğini ifade etmiştir. Bu herkesin ulaşamayacağını üstün bir derecedir.⁸¹

Fussilet Sûresi 49. âyet için dikkat çeken husus ise insanın nefsi için tekrar tekrar iyiliği istemekten bıkmamasına karşılık zararın yalnızca dokunması ile tüm dünyayı sırtında taşıyan bir kişiliğe bürünmesi ve ümitsizliğe düşmesidir.

79 Mukâtil, Tefsîru Mukâtil b. Süleyman, thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte, 3/748.

80 Seyyid Kutub, Fî Zilâli'l-Kur’ân, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1967), 7/241.

81 Kutub, Fî Zilâli'l-Kur’ân, 7/241.

Seyyid Kutub, beşerin elini eteğini her şeyden çeken bir hale bürünmesini 49. âyetle sosyolojik açıdan değerlendirilerek aktarmıştır.⁸² İnsan iyilik istemekten bıkmaz ve her yanı lütuf ve nimetle dolu olsa da tekrar tekrar ister. Sadece kendisi için iyilik istemekten ziyade bir de bu isteme keyfiyetinden de hiç bıkmaz. Kendisine maddi manevi bir zarar/şer degecek, dokunacak olsa sanki imtihana tabi tutulmayacağı kesinmiş gibi tüm ümidini yitirir. Böylece Allah'ın rahmetinden umut etmeyi bırakır ve bekleme direncini kaybeder. Sabrettikçe saadete ulaşacağı sebeplerden dahi elini çeker karamsarlık batağında debelenip durur. İşte sıkıntısı git gide artan insanın yaratıcısı ile olan ilişkisi ve Rabb'ine olan güveni zayıf ise bu durumları yaşaması kaçınılmazdır.⁸³

İnsan fitratı incelendiğinde doğası gereği iyilik ve hayra düşkündür. Ruhen ve bedenen iyiliğe muhtaçlığı da zarardan kaçınan bir kişiliğe sahip olmasına yol açmaktadır. Ancak fitraten bu özellikleri normal karşılanabilirken başına gelebilecek bir azap endişesi taşımaması ve bu azaptan ötürü davranışlarına, sözlerine, fiillerine çeki düzen vermemesi olağan ve normal karşılanmamaktadır. Çünkü Allah'ın yol göstericiliği ve emirleri karşısında dosdoğru hareket etmeyen insan zaten fitratına da ters hareket etmiş olacaktır.

İnsanın iyi halleri istemesinin anlatıldığı 49. âyet bazında bir tablo tasvir edilecek olursa, ruhu değişken insanın iyiliğe düşkünlüğü, bollukla gururlanıp dara düşünce hemen feryat figan ortalığı birbirine katması, şerrin kendisi için olanaksız oluşu, sabırsızlığı, karamsarlığı, gerçek anlamda sergilediği nankörlük ve zayıflığı sergilenmiştir.⁸⁴

Fahreddin Râzi (ö. 606/1210), iyilikle kötülük mukayesesinin yapıldığı Fussilet Sûresi 34. âyeti, sûrenin baş tarafında yer alan 5. âyetle ilişkilendirerek ilk etapta müşrik zihniyetin alt yapısını anlamayı hedeflemiştir.⁸⁵ Müşrikler eski dinlerinde ısrar etmekte Hz. Muhammed'in (s.a.v.) delillerini inkârla yok etmeye çalışmaktadırlar. Sûrenin her âyeti birbirini açıklar nitelikte olduğundan 34. âyeti de tek başına anlamlandırmak güç olmaktadır. Sûrede bulunan 26. âyette de müşriklerin Kur'ân'ın dinlenilmemesi yönünde sergiledikleri yaygaralar üzerine Yüce Allah sûrenin devam eden âyetlerinde dostuna samimi telkin ve tavsiyelerde bulunmuştur.⁸⁶

Fahreddin Râzi, 34. âyette geçen hasene/iyilikden kastın Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hak olan dine davet etmesi, kâfirlerin cehaletlerine olan sabrı, fitratında olan intikam duygusunu körelterek intikam almayı düşünmemesi olduğunu bildirmektedir. Hasenenin karşıtı olan "seyyie" ile de müşriklerin "“Dediler ki: ‘Bizi çağırdığın şeylere karşı kalplerimiz kapalıdır, kulaklarımızda da bir ağırlık var; seninle bizim aramızda bir perde bulunmaktadır. Sen yapacağını yap, biz de yapıyoruz!’”⁸⁷ sözleri ile "Bu Kur'ân-ı dinlemeyin..."⁸⁸ şeklindeki boşluk ve manasızlık ifadeleri kastedilmektedir. Böylece Yüce Allah, Peygamberinin davranışlarını güzelle-mekte inkârcı kimselerin boş sözlerini de kötülemektedir. Hz. Muhammed'e (s.a.v.) "en güzel ile karşılık ver"

82 Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 7/250-251.

83 Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 7/250-251.

84 Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 7/250-251.

85 Fussilet 41/5: "Dediler ki: 'Bizi çağırdığın şeylere karşı kalplerimiz kapalıdır, kulaklarımızda da bir ağırlık var; seninle bizim aramızda bir perde bulunmaktadır. Sen yapacağını yap, biz de yapıyoruz!'"

86 Fahrüddin Er-Râzi, *Tefsir-i Kebîr Mefâtihu'l-Ğayb*, çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2013), 19/390-391.

87 Fussilet 41/5.

88 Fussilet 41/26.

ibaresiyle inançsızların cehâletlerini en güzel yol ile geçiştirmesi öğütlenmiştir. Hz. Muhammed’in (s.a.v.), inananların beyinleri yokmuşçasına yapmış olduğu davranışlara öfke ile zarar ile mukabelede bulunmaması takdirde onların kötü huylarından ve fiillerinden utanıp verdikleri eziyeti sona erdirebilecekleri ifade edilmiştir.⁸⁹

İnsanın ümitsizliğe ve karamsarlığa kendi kendini sürüklemesi meselesini balıkçıl kuşuna benzeten Râzi, 49. âyet için şöyle demektedir: “Bu tıpkı bir kırillâ kuşu gibidir, eğer denizde bir hayr (av) görürse alçalıp iner, eğer bir kötülük görürse kaçıverir.” İnsan maksatlarına ulaştığında asla yerinde durmak istemez ve hep olduğu noktadan daha yüksek bir noktada olmak istemekte ancak işi ters gidip de nimetlerden mahrum olmaya başladığında ümitsizliğe kapılmaktadır. Buradan çıkarılacak sonuç da insanın sonsuz ümidinden genel bir yeise geçmesi ve böylece insan sıfatının ve halinin sürekli değişmesi söz konusudur.⁹⁰

İnsanın iyilik ve hayrı istemesinin yanı sıra kendisine dokunan kötülük ifadesi için naklî delil kapsamında “Allah tarafından gelen hastalık, diğer acılar ve felaketler” isimlendirmesi yapan Fahreddîn Râzi, Mu’tezile’nin Allah’ın hikmetli fiilleriyle şerrin bağlantılı olmadığı hususundaki iddiasını geçersiz kılacak bir istidlalde bulunmuştur. Mu’tezile bilginlerinin Allah’ın tüm fiillerinin hikmetli oluşunu esas alarak Allah’tan gelecek hiçbir fiilin şer olarak değerlendirilemeyeceği görüşünü savunmaları Râzi’nin eleştirmesine neden olmuştur. Allah’ın şerri yaratması düzleminde düşünüldüğünde yaratıcının da şerle vasıflanması Allah hakkında yanlış tasavvura neden olacağından Mu’tezile’ye göre bu doğru değildir. Râzi aklî delili de işin içine katarak fiillerin şer olarak açıklanması ve anlaşılmasının insana mahsus olduğunu belirtmiştir. Şerrin insanın görüş açısı ile var olduğuna, insana isabet eden acı verici unsurların şer olarak adlandırıldığına vurgu yapmıştır. Bu doğrultuda tüm yaratılanların şerrinden Allah’a sığınılması bağlamındaki hadislerin de aynı düzlemde anlaşılması gerektiğini savunmuştur.⁹¹

Mevdûdî (ö. 1979) iyilik-hasene ile kötülüğün birbirine denk olmadığını insan fitratı üzerinde anlatmıştır. İnsan yaratılışı gereği kötülüğü sevmez ve nefret eder; hayırlara, güzelliklere ve hasen davranışlara muhtaçtır. Böylece kişinin kötülük yapması fitratına ters bir durumdur. Aynı zamanda Mekke toplumunda inkârcı kimselerin psikolojik alt yapıları incelendiğinde yapmış oldukları eziyetler ve fenalıklar iyi insanlar için çok zor ve çekilmez bir hal aldığına kendilerini zayıf hissetmeleri kaçınılmaz olmaktadır. Ancak kötülüğün yapısı itibariyle çökmeye mahkûm oluşu adeta mum gibi eriyip sönmesi düşünüldüğünde iyi insanın kötülükten daha güçlü olabileceği vurgulanmıştır.⁹²

Kötülüğü yapanlar gibi bu zulüm davranışlarına hizmet edenler de haksız ve yanlış davranış sergilediklerinin farkındadırlar. Bu bilince sahip olmalarına rağmen çıkarları söz konusu olduğu için inatlarına ısrarla devam etmektedirler. Günümüz toplumuna bakıldığında da inkârcı insanın tipik menfaatçi yapısının her dönem ve koşulda aynı kaldığı görülmekte iyilik ve hayrın aynı İslamiyet gibi mutlaka galip geleceği anlaşılmaktadır.

89 Râzi, Tefsir-i Kebîr Mefâtihi’l-Ğayb, 19/390-391.

90 Râzi, Tefsir-i Kebîr Mefâtihi’l-Ğayb, 19/405-406.

91 Mustafa Murat Batman, Mâturîdî ve Râzi Tefsirlerinde Mu’tezile Eleştirilerinin Mukayesesi, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 156-157.

92 Ebu’l-Alâ Mevdûdî, Tefhimu’l-Kur’ân, tsh. Cemil Çiftçi ve Ahmet Akçakaya, çev. Muhammed Han Kayani vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), 5/193-194.

Kötülüğe iyilikle hatta ondan da daha fazlasıyla karşılık verilmesi meselesinin söz konusu olduğu 34. âyette kötülüğün karşısında çaresiz kalıp iyilik yapmaktan ziyade o kötülüğü yapma imkânı ve fırsatı bulunduğu halde iyilik yapılması üstün bir fazilet olarak nitelendirilmektedir. Böylece karşıdaki küstah ve hadsiz kimseler dahi yumuşayıp utanabilir. Her ne kadar iyilik karşısında tüm küstah insanların yumuşaması beklense de bu genel bir kaide değildir. Çünkü dünya hayatında kötülük söz konusu olduğunda şeytanla yarışabilecek potansiyelde öyle insanlar vardır ki insan ne kadar iyi sözler sarfederse sarfetsin iyi hareket ederse etsin bir akrep gibi sokmaktan vazgeçmezler. Ancak yine de bu tür küstah tavırda olan habis insanları istisna kabul ederek hiçbir kötülüğün iyiliğin karşısında direnemeyeceğini fark etmek gerekmektedir.⁹³

Kur’ân’ı Kerîm âyetlerine bakıldığında ümitsizliği ele alan ayetlerde genellikle inkârcıların ruh halinden bahsedildiği fark edilmektedir.⁹⁴ Fussilet Sûresi 49. âyette de ümitsizliğin, karamsarlığın ve Allah’ın rahmetinden ümitvar olmamanın kâfirlerin bir özelliği olarak açıklandığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bunun yanı sıra Kur’ân’da bu konuyla ilgili ayetlerde ümitsizliğin suçluluk duygusuyla olan bağlantısına da yer verilmektedir. İnkârcıların bu durumuna karşı Yüce Allah, ümitsizliklerini dönüştürmelerini istemekte ve dönüştürmenin yolunun da kendisinin her şeye güç yetirir olduğuna inanmaktan geçtiğini zikretmiştir.⁹⁵ Fussilet Sûresi 49. âyette iyi diye meal verilen “hayır” kavramı ile insanın menfaatine, yararına olan mal ve vücut sağlığı gibi nimetleri istemekten hiç usanmadığı belirtilmiş fakat canına veya malına bir zarar dokunduğunda Allah’tan ümidini keserek Kur’ân’da hoş karşılanmayan bir duruma düştüğü ifade edilmiştir.

Kur’ân’ın pek çok âyetinde iyilik ve hayır kavramları kullanılmaktadır. Fussilet Sûresi 34. ve 49. âyetlerinde de bu kavramlar geçmekte bağlamına uygun bir şekilde dile getirilmektedir. Fussilet Sûresi 34. âyette “Hasene/iyilik” kavramı, “şer” bir amele karşı insanın hayırda sebat etmesinde ki nihayetin hayra dönmesi şeklinde ifade edilmiştir. Zemahşerî (ö.538/1144), kötülüğün en güzel bir şekilde bertaraf edilmesini, “Herhangi bir durumda sana kötülük etmek istendiğinde o kişiyi affetmen büyük bir iyilik olarak kabul edilse de asıl iyi olan, o kişinin sana yaptığı kötülüğe karşı iyilikle karşılık vermektir. Eğer bu kişi böyle bir tutum sergilerse amansız düşman için sıcak bir dost olmuş olur.” sözleriyle ifade etmektedir.⁹⁶

“Hayır” kavramı ise halkın mutlaka rağbet ve muhabbet eylediği nesne, akıl, ilim ve mal gibi maksada uyarak cemal olan manalara gelmektedir.⁹⁷ Genel olarak “hayr” kelimesi dünya ve ahiret hayırlarını içine almaktadır ancak Fussilet Sûresi 49. Âyette “مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ” ifadesiyle belâğî olarak daha çok dünyayı talep etmek kastedilmektedir. Çünkü bu âyette eğer dünyadaki hayır murad edilseydi insan kendisine şer/kötülük dokunduğunda üzülmeyen yalnızca sabrederek karşılığını umardı. “Dua” sözcüğünün anlamları arasında “ibadet te olduğundan sanki dünya ve dünyada bulunan hayırlar inanmayan kişinin adeta bir ilâhı ve putu olmuştur. Böylece bu

93 Mevdûdî, Tefhimu'l-Kur'ân, 5/193-194.

94 Yûsuf, 12/87; İsrâ, 17/83; Ankebût, 29/23; Fussilet, 41/49; Mümtahine, 60/13.

95 Abdurrahman Kasapoğlu, Kur'ân'da İman ve İnkâr Psikolojisi, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), 390.

96 Erhan Yakut, Kur'ân Ayetleri Işığında Hayır ve Şer, 73.

97 Huriye Kılıç, Kur'ân'da İnsanın Hayır ve Şerle İmtihanı, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 17.

âyette ki “hayır” kavramı “Hevâ ve hevesini tanrı edinen...” şeklinde dile getirilen mananın bir misali olmuştur.⁹⁸

SONUÇ

Allah Teâlâ, insanı en güzel sûrette yaratmış, kâinatı onun emrine sunmuş, iyiliği ve doğruluğu peygamberleri aracılığıyla öğretmiş, hayır ve şerrin farkını âyetleriyle ortaya koymuştur. İmân, tevhid, tâât, ibâdet, ihlâs gibi meziyetleri insanlığa zînet kılarak şirk, küfür, nankörlük, musibet ve fesattan sakındırmıştır. İnanmayanlar ile inanan salih kimselerin ahirette başlarına gelecekler zikredilmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’in kırkıbirinci sırasında yer alan ve Mekki sûrelerden olan Fussilet Sûresi itikadî, ahlâkî, amelî ve eskatolojik konuları bünyesinde barındırması yönüyle iman ve küfür ehlinin pek çok yönüne değinmiştir. “Hasene” ve “Hayır” kavramının dikkat çektiği 34. ve 49. âyetler de Mekke atmosferinde anlaşılması gereken inkârcı insan profili hakkında çözümleyici bilgiler sunmaktadır.

Kur’ân-ı Kerîm’de “iyilik” ve “hayır” kavramları türevleriyle birlikte sıkça kullanılan kavramlardır. Kur’ân da iyilik, “ihsân”, “hüsün”, “hasene” gibi benzer kavramlarla açıklanmaktadır. İyilik olarak tercüme edilen “hasene” kavramı “hüsün” kökünden gelerek insanın var olmasıyla anlam kazanmıştır. “Hüsün” hem göze hoş gelen, hem akıl hem de nefsi yönden zevk alınan estetik güzelliği ifade etmekle birlikte güzel olarak tabir edilen maddi nesnelere daha çok manevi güzelliği belirtmek için kullanılmaktadır. Zaman içerisinde estetik değerler değişkenlik gösterse de güzelliğe duyulan ilgi değişmemiş, güzellik veya iyilik kavramı çeşitli tanımlar altında varlığını sürdürmüştür. Üstün olmak, iyi olmak anlamındaki “hayır” kökünden gelen “hayır” kavramı ise Kur’ân kontekstinde “iyilik”, “servet”, “mal”, “iyi davranış”, “vahiy” gibi anlamlarda kullanılmıştır.

Başvurulan müfessirlerin yorumlarından hareketle “iyilik” ve “hayır” kavramları insanın ruhsal yapısı göz önünde bulundurularak anlaşılmalıdır sonucu çıkmaktadır. Kötülüğe iyilikle mukabelede bulunmanın ilk etapta mantığa ters gelse dahi kişinin davası uğruna nefsinin isteklerine kör ve sağır kalmasının gerekliliği ifade edilmiştir. Kişisel meselelerde düşmana dahi iyilikle yaklaşmak ve insanın hayır istemekten hiç bıkmayışı aynı zamanda ahlâk psikolojisi ve toplumsal barışı da bünyesinde barındırmaktadır. Böylece Kur’ân-ı Kerîm Fussilet Sûresi’nin 34. ve 49. âyetleri ile insanlığın topluma zarar vermeden, yara açmadan kendini tedavi edebileceğine yönelik hem teşvik edici hem de sakındırıcı üslubu ile dikkat çekmiştir. Fussilet Sûresi’nin 34. ve 49. âyetlerinde yer alan “iyilik” ve “hayır” kavramını müfessirler aynı doğrultuda yorumlamış konuya beşerin fiziksel ve ruhsal dünyasını göz önünde bulundurarak yaklaşmışlardır. Davetçinin tebliğinde ona çözüm sunan âyetler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İnsanlığın toplumsal yaşamında mihenk taşı olan bu kavramlar karşıtlarıyla ele alındıklarında daha açıklayıcı yorumları da beraberinde getirmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Âsım Efendî, Ebû'l-Kemal Ahmed. el-Ûkyânûsu'l-Besît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît, 5 Cilt. İstanbul: Âsitâne, 1304.
- Batman, Mustafa Murat. Mâturîdî ve Râzî Tefsirlerinde Mu'tezile Eleştirilerinin Mukayesesi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Cevheri, Ebu Nasr İsmail b.Hammad el-Farabi, es-Sıhah Tacu'l-Luga ve Sıhahı'l-Arabiyye. Beyrut, Daru'l-Fikr, 1998.
- Çağrı, Mustafa "Hasene", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 46 Cilt. 16/376-377. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Çağrı, Mustafa "Hayır", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 46 Cilt. 17/43-46. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Çalışkan, İsmail. Kur'an'da Din Kavramı, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.
- Çankı, Namık. Büyük Felsefe Lügati, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1954.
- Çetiner, Bedrettin. Fâtîha'dan Nâs'a Esbab-ı Nüzûl Kur'an Âyetlerinin İniş Sebepleri, 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2019.
- Ebû Mûsâ, Muhammed Muhammed. Hâ-Mîm Sûreleri Belâğî Tefsîri-2 Fussilet Sûresi, çev.Fatma Serap Karamollaoğlu. 1. Basım, İstanbul: İşaret Yayınları, 2016.
- el-Alusi, Allame Ebi'l-Fazl Şihabüddin Es-Seyyid Mahmud, Ruhü'l-Meani Fi tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim ve Sebi'l-Mesani, 15 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1997.
- el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd. es-Sıhâh Tâcü'l-Lüga ve Sıhâhü'l-'Arabiyye, 6 Cilt. tah. Ahmed Abdülgafûr Attâr, Beyrût: Dâru'l-'İlmi li'l-Melâyin, 1979.
- el-Cürcânî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî, et-Ta'rifât, tah. Muhammed Abdurrahman. Beyrût: Dâru'n-Nefâis, 1424/ 2003.
- el-Cürcânî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf, el-Tarîfat – Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü, çev. Arif Erkan, Bahar Yayınları, 1997.
- el-Fîrûzâbâdî, Besâiru Zevi't-Temyîz fî Letâifu'l-Kitâbu'l-Azîz, 6 Cilt. Mektebetü'l-'İlmiyye, Beyrût, ts.
- el-İsfahani, Ragıp, el-Müfredat fî Garibu'l-Kur'an. Beyrut: Mektebetü'l-Enclo'l-Mısriyye, 1970.
- er-Razi, Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin Mefatihü'l-gayb: et-Tefsîrû'l-kebîr, nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd. Beyrut: Dâru ihyâ'it-türâsi'l-Arabî, 1934-62.
- ez-Zâvî, et-Tâhir Ahmed. Tertîbu'l-Kâmûs el-Muhît alâ Tarîkati'l-Misbâhi'l-Münîr ve Esâsi'l-Belâğa. 4 Cilt. 2 Basım. y.y.: 'Ise'l-Bâbi'l-Halebî, 1971.
- ez-Zebîdî, es-Seyyid Muhammed Murtazâ. Tâcu'l-'Arûs, 10 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, 1306h.
- ez-Zemaşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer el-Havarizmî. Esâsü'l-Belâğa. 2 Cilt. 2. Basım. y.y.: Matbaatü Dâru'l-Kütüb, 1972.

- Firuzabadi, Ebû't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed. Kamus tercümesi, çev. Mütercim Asım Efendi. İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1304.
- Hasan Ocak, “Hadislerde Geçen Hayır ve Şer Kavramlarının İslâm Düşüncesindeki Yansımaları”, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (2016), Sayı 8, 99 – 121.
- Işık, Emin “Fussilet Sûresi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. Lisânü'l-'Arab. Beyrût: Dâru's-Sadr, ts.
- İbnu'l-Cevzi, Cemaleddin Ebi'l-Ferec Abdurrahman, Nüzhetü'l-A'yunu'n Nevazir fi İlmi'l-Vucuh ve'n-Nezair, Müessesetü'r-Risale, 1984.
- İbnu'l-Cevzi, Cemaleddin Ebi'l-Ferec Abdurrahman, Tezkiretü'l-Erib Fi Tefsiru'l-Garib. Riyad: Mektebetü'l-Maarif, 1986.
- İbnu'l-Cevzi, Cemaleddin Ebi'l-Ferec Abdurrahman. Nüzhetü'l-A'yunu'n-Nevazir fi İlmi'l-Vucuh ve'n-Nezair, b.y.: Müessesetü'r-Risale, 1984.
- İzutsu, Toshihiko. Kur'ân'da Allah ve İnsan, çev. Süleyman Ateş, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2018.
- İzutsu, Toshihiko. Kur'an'da Dini Ve Ahlaki Kavramlar, çev. Selahattin Ayaz, 2.basım. İstanbul: Pınar Yayınları, 1991.
- Karaman, Hayreddin - Çağrııcı, Mustafa - Dönmez, İbrahim Kâfi - Gümüş, Sadrettin. Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, Kur'ân'da İman ve İnkâr Psikolojisi. Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.
- Kılıç, Huriye. Kur'ân'da İnsanın Hayır ve Şerle İmtihani. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Kurtubi, Muhammed bin Ahmed el-Ensari, el-Camiu'l-Ahkamu'l-Kur'an. Daru'l-Alemi'l-Kütüb, Riyad 2003.
- Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru. İstanbul: Huzur Yayınevi, 23 Cilt, 2013.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ. Tefhimu'l-Kur'ân, tsh. Cemil Çiftçi ve Ahmet Akçakaya, çev. Muhammed Han Kayani vd. İstanbul: İnsan Yayınları, 2006.
- Mukâtil b. Süleyman, Tefsîru Mukâtil b. Süleyman, thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte. Beyrut: Darü'l İhyâü't-Türâsi'l Arabî, 5 Cilt, 1423/2002.
- Mutçalı, Serdar. Arapça-Türkçe Sözlük. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.
- Ragıp el-İsfahanî, el-Müfredat- Kur'an Kavramları Sözlüğü, Çıra Yayınları, İstanbul, 2012.
- Râzi, Fahrüddîn. Tefsir-i Kebîr Mefâtihu'l-Ğayb, çev. Suat Yıldırım, Seyyid Kutub, Fî Zilâli'l-Kur'ân, 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1967.
- Taberi, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, Câmiü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân. 26 Cilt. 1.basım. Riyad: Daru Alemler-Kütüb, 2003.

Topaloğlu, Bekir - Çelebi İlyas, Kelam Terimleri Sözlüğü, İSAM Yayınları, İstanbul, 2010.

Tophan, Tuba. Kur'ân'da Hasene Kavramı. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Ünal, Ali. Kur'an'da Temel Kavramlar, İstanbul: Kırkambar Yayınları, 2008.

Yakut, Erhan Kur'ân Ayetleri Işığında Hayır ve Şer. Iğdır: Iğdır Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Yeğın, Abdullah Osmanlıca-Türkçe Yeni Lugat. İstanbul: Hizmet Vakfı Yayınları, 1991.

Yıldırım, Havva. Kur'ân'da "Hüsın" Kavramı. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007.